

Eesti sordid viljapuu- ja marjaaias

Kui küsida, mitu puuvilja- ja marjasorti on Eestis aretatud, siis tõenäoliselt ei osata öelda. Püüan sellele vastata.

Kõigepealt peab selgitama, mida sordiks lugeda. Sordi algtaim on kas inimene aretatud, loodusest sihipäraselt otsitud või juhuslikult leitud. Sordi väärtuse määrab headus – kui hästi ta inimese vajadusi teenib –, mitte see, kuidas ta saadud on.

Kuid sordi puhul on tähtis, et ta oleks ametlikult tunnustatud. See tähendab, et sordi omanikul on seaduslikud õigused tema paljundamise eest tasu võtta: tagasi saada aretamise kulud ja ka tulu teenida. Kuid seda saab ainult juhul, kui ta oma sordi riiklikult kaitse alla võtab (seda võib teha ka mõnes teises riigis).

Niisiis on kõige tähtsam ametliku sorditunnistuse olemasolu. Sellele eelneb uute sortide taotluste kandmine registrisse, millega algab sordiõiguste eelkaitse. Register on avalik: kõigile kättesaadav ka Internetis.

Vene ajal nimetati ametlikku tunnustust autoritunnistuseks. Enne selle saamist pidi sort läbima riiklikud sordivõrdluskatsed, viljapuudel kulus selleks näiteks 15 aastat. Mõnikord autoritunnustust ei antudki. Kuid: kui esitatud andmed kiideti heaks ja puudpõõsad istutati riiklikku katsetusse, saadeti aretajale vastav teade. Ka see oli omamoodi ametlik tunnustus. Tänapäeval tuleb teha läbi mõneaastased rahvusvahelised katsed välisriigis, selle maksab kinni sordi omanik.

Vanadel sortidel sordikaitset ja sellekohast tunnustust ei ole. Nende puhul olen tunnustuseks pidanud seda,

REPRO

et nad on kas olnud või on praegu ametlikus soovitussortimendis. See, et keegi ütleb “mul on aias selle või teise nimega oma aretatud sort” (millel puudub ametlik tunnustus), ei loe.

Maasordid

Märkimist vajab ka asjaolu, et osa vanade sortide aretajaist ja aretamislugu on teadmata. Need on näiteks meie kõige vanemad õunasordid (arvatakse XVIII sajandist) ‘Suislepp’ ja ‘Tallinna pirnõun’. Aga ka nooremad, osa koguni XX sajandist: ‘Põltsamaa taliõun’, ‘Paide taliõun’, ‘Karksi renett’ jt.

Mitmel juhul on arvatud, et näiteks pirn ‘Karmla’, ploom ‘Märjamaa’ ja hapukirss ‘Nõmme liivakirss’ võivad olla Eestisse toodud Lääne-Euroopast, kuid kaotanud siin oma nime. Siiski pole suudetud kindlaks teha, et nad oleksid samased mõne teise sordiga. Seepärast on kinnistunud seisukoht, et nad on ikkagi meie oma sordid. Hiljuti nimetati neid rahvaselektisioonisortideks, praegu juurdub rohkem termin maasort (inglise keeles *landrace*). Eesti maasorte on 16.

Harrastusaretajad

Palju sorte on loonud harrastusaretajad, kes on olnud kas talumehed, aednikud vmm elualade esindajad. Otto Kramer oli näiteks veinimeister.

Eriti paistavad silma kooliõpetajad. ‘Pärnu tuviõuna’ aretaja Jules Treboux (1834–1915) oli Pärnu poeglaste gümnaasiumis 40 aastat prantsuse keelt õpetanud šveitslane, kes on maetud Pärnu Alevi kalmistule.

Eluaegne koolitegelane ja õpetaja Aleksander Kurvits (1885–1970) aretas Tartus kaks pirni- ja neli ploomisorti ning ühe punase sõstra sordi, kuid tema mitu head ploomi- ja pirniaretist on lootustandvad veel praegugi. Neid säilitavad ja uurivad Kurvitsa väimees Udo Tiirmaa ja tütar Virve Tiirmaa, nad mõlemad on hoopis arhitektid.

Matsalu lahe ääres aretas pirne kooliõpetaja ja talupidaja Jüri Kägi (1829–1922).

‘Tomo’.

‘Varmas’.